

Skælkalk

Nik. Hyllestad, arkitekt

Skælkalk er læsket kalk af brændte muslingeskaller. I Danmark har brænding af muslingeskaller antagelig været kendt siden oldtiden. Den tørlæskede kalk (melkalk) eller den vådlæskede kalk har været højt værdsat og efterspurgt. Indtil omkring midten af 1930'erne var det eksempelvis en god ekstraprofit for fanøskipperne at sejle hjertemuslingeskaller fra Fanøs strande op ad Varde Å til en kalkovn, hvor de solgte skallerne til kalkbrænderne og tog jydepotter, hedetørv eller andre varer med på tilbageturen. Et andet eksempel er fra Ribe Amt i 1923: ”.....Skællerne blev skaffede til veje af en mand fra Manø”.

Når man brænder muslingeskaller ved 700⁰-900⁰ og derefter læsker den brændte kalk, fås en stærk og ren kalk, som er velegnet til flere specialopgaver, som f.eks. understrykning og forskelling af tegltage, trækning af gesimser m.v. Kalksten, som er en kalcitforbindelse, har i de mikroskopiske kalkdele afrundede og glatte partikler. I muslingeskaller er kalkdelene, som er en argonitforbindelse, takkede og kornede. Det er forklaringen på, at skælkalk har god hæfteevne og høj holdbarhed.

En fællesbetegnelse for alle muslinger, som man fangede i havet var skælfisk eller skjelfisk. I navnet på den sydvestsjællandske købstad Skælskør, har vi en afglans af den gamle betegnelse, idet Skælskør i middelalderen hed Skiælfiskør. Første del af navnet betyder muslinger og anden del af ordet betyder den stenede strand.

Brænding af muslingeskaller til kalk

En gammel færøsk benævnelse for kalk brændt af muslingeskaller er *skilp*. Færøerne af vulkansk materiale har ingen naturlige forekomster af kalk. En tilsvarende gammel dansk benævnelse er *skiølp*.

I vores tidligere tropekolonier Tranquebar og Guldkysten var det kendt at brænde muslingeskaller i store mængder til de omfattende byggerier af kystforter og andre kongelige bygninger. Således brændte man – og brænder stadig – muslingeskaller i Tranquebar i nogle små ovne, som mest af alt minder om en stor havegrill. Ovnene er opbygget af teglsten som en ca. 2 m lang og 1,5 m bred kasseform med ventilationshuller i siderne og i gavlene. Selve forbrændingen sker på et metalnet dækket af nogle tegltagsten. Muslingeskaller blandes med tørret

kogødning, trækul og olieholdige palmekerner, hvorefter ilden tændes og holdes ved lige i ca. fire timer med rigelig lufttilgang fra neden, både for at skabe høje temperaturer men også for at blæse aske og urenheder bort fra kalken. Den brændte kalk læses og bruges til kalkning og i mindre omfang til kalkmørtel. Missionærerne skrev i 1720'erne "Man har her en slags kalk, som binder meget stærkt og udholder regn og sol. Den fremstilles af muslingeskaller".

Ligeledes i det tidligere Guldkysten – det nuværende Ghana – har man brændt muslingeskaller for at skaffe kalkmaterialer i det ellers kalkfattige land. Guvernør Wulff skriver blandt andet i 1836: "...Hvad der også giver en slem Stank fra sig er naar man her i Landet brænde Kalk; den brændes af Snegle- Østers- og Muslingeskaller og en saadan Brænding varer i 8 Dage. Om Aftenen ser denne Ild smuk ud; om nogle Dage skal der brændes Kalk nede i Forværkets Gaard.....Til en saadan Kalkovn, der er opbygget af Træ, gaar der mange tusinde Stykker Brænde, som de kongelige Slavers Kjællinger maa hente oppe i Skovene...".

I et aktuelt projekt i Ghana – Plantagen Frederiksgave – kan vi på ruinerne se oprindelige kalkpudslag og rester af hvidkalkning. I pudsmørtelmaterialet kan vi se knuste muslingeskaller, som formentlig er tilført mørtlen som et særligt tilslag for at gøre den fede, stærke kalkmørtel tilpas teknisk svag, således at den kan klare temperatursvingninger med efterfølgende spændinger uden at pudsen revner og løsner sig – solsprængning. Kalkmørtlen er o. 1830 fremstillet af brændte muslingeskaller, som er vådlæskede.

Forskelling

På tegltage var det almindeligt før 1960'erne at understryge taget for at holde slagregn og fygesne ude. Ved tagfoden over gesimsen og ved gavlene samt oppe ved kippen og ved skorstenspiber var det nødvendigt at tætnes med mørtel udvendigt fra. Denne udvendige arbejdsproces kaldes stadig *at forskelle* taget. Arbejdet foretages med en skelske. Ordet forskelle leder tanken hen på skælkalk (skelkalk). Dernæst er det fristende at slutte sig til at mørtlen var en skælkalk med passende sandtilslag. Den stærke mørtel med gode evner til at modstå vejr og vind har været brugt udvendig på taget, og tidligere også til understrygningen, som derfor tidligere kaldtes at forskelle eller at skelle taget.

I ordbog over det danske sprog er anført under ordet skælkalk bl.a. "Brugt til sammenbinding af mursten, fugning,

understrygning og lign.” ”... en forældet betegnelse er muskel eller musling kalk”.

Det færdige arbejde har stået kridhvidt i kontrast til det teglrøde tag. Mange har hævdet, at det er æstetisk dekoration eller at forskellingsen i kystbyer er udført for at hjælpe søfarende med at få tydelige pejlemærker og lignende. Imidlertid er den egentlige forklaring på de hvide inddækninger af udelukkende praktisk art. Da man et stykke ind i 1900-årene begyndte at forskelle med en hydraulisk blandingsmørtel er der dog eksempler på, at der efterfølgende er påført mørtlen en hvidtekalk, formentlig fordi man var vant til at se forskellingsen som ren hvid.

Sept. 2005

Summary

This paper describes the production and use of an old form of burned lime, ”skælkalk”, produced from sea shells. With this material one could get a rather strong mortar, which among other things were used to tighten between tile on roofs.